

NÚRIA JORNET BENITO

Ser dona al final del patriarcat

No voldria començar aquesta intervenció sense confessar-vos que he tingut i tinc un sentiment contradictori. Per una banda, és cert que em paralitza un temor davant del fet de posar-me a explicar el que seria el meu ser dona avui, en el present; de l'altra, tinc però una certa necessitat i un desig de fer-ho un cop he arribat fins aquí.

Aquesta trobada neix pròpiament d'una proposta de les dones de Taleia que estan al darrere d'aquesta jornada de debat, les quals reconeixen autoritat al fer de Duoda. La meua intervenció neix, al seu torn, de la proposta de Milagros Rivera que m'interpel·la a dir, a prendre la paraula en aquest punt de la meua relació amb Duoda i amb les dones que en formen part.

Us explico aquest sentiment, perquè mostra també una manera meua de fer que he descobert pensant justament en aquesta intervenció, i que ara poso per primera vegada en paraules: el fet que molt sovint la meua actuació, la meua presència, respon, més que al meu desig inicial, a la demanda o a la interpel·lació d'una altra: petició per escriure, per parlar en públic, per assumir un càrrec de responsabilitat... Molt sovint és una dona en la qual confio, amb qui mantinc una relació de confiança i a la qual li reconec autoritat. I molt sovint també la seva interpel·lació és recollida per mi amb la consciència plena de no estar a l'alçada de la demanda, de les meues capacitats, i tanmateix accepto de fer-ho, no sense envair-me la por i la

incertesa per el risc que moltes vegades em suposa.¹ I no parlo d'un risc en el sentit de perdre, amb la intervenció, alguna cosa que em pertany, un prestigi si voleu, sinó el temor i la por a la mateixa intervenció, el posar-se en escena i actuar. A l'actuar segons el pensament d'Hannah Arendt quan vincula la llibertat amb l'acció, en el sentit que cada una, cada un, quan neix, quan ve al món, és un "*beginner*" / "principiant"; i quan pensa la seva inserció en el món a través de la paraula i l'acció. Aquesta capacitat d'iniciar, que és la llibertat, manté oberta la història del món, i ens podem fer nous inicis.²

D'aquest sentiment i d'aquesta contradicció inicial n'extrec ja una primera reflexió per al meu "ser dona al final del patriarcat": la importància del context relacional, i el fet que aquest fer política en primera persona (entenent per "fer política en primera persona" la que una dona o un home fa sense delegar en polítics professionals o organitzacions i sense pretendre actuar per a les o els altres, com diu Clara Jourdan³), neix i es desenvolupa en relació, una relació que serveix sovint com a palanca per activar el meu desig o per dur-lo a la pràctica, per manifestar-lo o per convertir-lo en acció, o per ajudar a d'altres desitjos femenins, a d'altres necessitats personals o compartides. És un estar en un ordre que vincula el jo, el ser dona, amb una autoritat relacional constitutiva.

Per a mi, en el present, i ja fa gairebé una dècada, el lloc on es posa en moviment aquest joc de desigs i temors, on la interpel·lació de l'altra em mou a actuar i posar en paraules, és Duoda. Com Lia Cigarini ha dit de la Llibreria de dones de Milà, Duoda és, per a mi, una figura de l'autoritat femenina; un entre-dones on he descobert també la paradoxa que a primera vista em va provocar la frase el "final del patriarcat" que he posat en el títol de la meua intervenció; i on he descobert, en el passat i en el present, la llibertat femenina.⁴ Una llibertat que, com l'actuar personal que us he relatat, s'ha vinculat a les relacions i que ha nascut i s'ha generat, l'han portat al món, fent món, les pràctiques de relació entre dones. Una llibertat relacional, i per tant també política; política en el seu sentit més pur i primari, que és "templar convivència y libertad" tal com diu Luisa Muraro,⁵ i sense vincle necessari i natural amb el poder. Una llibertat que ha propiciat també el "final del patriarcat", amb la invenció simbòlica que generava aquesta

frase en el sentit de fer visible la llibertat femenina en el món, deixant sense crèdit el patriarcat i inaugurant una nova manera d'entendre el món, deixant a la vista un ordre simbòlic nou. Tot i que reconec també la dificultat a l'hora de veure aquest canvi quan el confrontem amb els gestos reals i extremadament crus de violència, de violència contra les dones, que segueixen existint en el present. Potser, recuperant aquí una intuïció expressada per Marina Terragni a l'últim número de la revista *Via Dogana*, la cruesa es manifesta encara més i s'aguditza justament perquè el protagonisme femení, o millor, la presència de les dones, és imparable, en el sentit que veiem, per exemple, com "les dones estan aprenent a treballar bé juntes (...) mentre són els homes els que escassegen en quantitat i qualitat".⁶

Ha estat a través de la investigació, de la recerca històrica compartida amb les dones del Projecte Duoda, que he fet també un treball polític en primera persona, amb i des de la relació, com us deia en començar. El posar paraules a l'experiència femenina al llarg de la història, la història des del tall de la diferència femenina, m'ha permès prendre consciència que el nostre coneixement del món, el fet de ser dona té i dóna sentit, és significant d'allò real. El trajecte personal ha estat doncs molt vinculat al fer i pensar la història, i al donar significat conscient al fet de ser una dona historiadora que llegeix i mira el passat. Entre les primeres contribucions que vaig ajudar a crear, es troba el Cd-Rom, ara pàgina web, "La diferència de ser dona: recerca i ensenyament de la història" (2004). Era el meu primer contacte amb el fer de Duoda, quan encara em parlaven i llegia en molts llibres d'història la misèria i l'opressió de les dones, del Patriarcat (i ho escric així, en majúscula). La primera palanca aleshores va consistir en veure que en realitat el patriarcat no ho ocupava tot.

Va ser el meu primer treball a Duoda, i m'agrada la paraula "treball", i el sentit i el ritme que prenen (i prenen) les reunions gairebé mensuals del grup d'investigadores; en el sentit de generar pensament, posar en paraules, però també, com he entès ara, un "parlar per parlar" per on pot esdevenir Déu, en el sentit de deixar un buit, per fer lloc a l'imprevist i també a allò altre, a l'alteritat, com ens ha ensenyat Luisa Muraro.⁷ El mètode va

consistir, com diem a la introducció d'aquest Cd-Rom, ara llibre electrònic, en aplicar la nostra experiència d'anys conversant en grup, a punts crucials de la història (la pau, la llibertat, l'espiritualitat, el treball, la lectura, el magisteri...) i en observar com la seva interpretació es transforma quan aquests es posen a la llum de l'experiència humana femenina. I ho fèiem des del saber fer com a historiadores: coneixent el mètode crític, l'edició de les fonts, la historiografia tradicional.⁸ Vaig començar a aprendre a manejar amb lleugeresa i amb amor aquestes fonts d'arxiu, a interrogar-les des del meu ser dona avui. Vaig aprendre a tenir en compte la diferència sexual en la interpretació i en l'escriptura de la història, el meu ser doncs historiadora, dona que investiga i escriu la història; i a reconèixer les dones i els homes, reals, que passejaven per aquelles escenes de la història, de la història medieval en el meu cas: homes i dones de carn i ossos, la diferència sexual encarnada, en la vida.

M'agrada en aquest punt recuperar i fer servir la paraula "història veritable", de Milagros Montoya, que li serveix a ella per donar nom al grup d'investigació educativa d'*Entredós*, en el sentit d'una "història de las invenciones de sentido para nacer y seguir viviendo en la realidad que cambia", com diu Milagros Rivera,⁹ i que aquest sentit, o la sensació de "història veritable", la tingui fent història i llegint-la; una història tocada per la pròpia història de cada una, i de cada una en relació. I aquí vull recordar també les reflexions que sorgiren en d'altres projectes d'investigació desenvolupats a Duoda (*Historias de vida i Semblanzas biográficas femeninas*)¹⁰ quan miràvem de trobar en la història un nus de sentit, en concret si la llibertat relacional, la llibertat en el vincle, donava sentit a les nostres biografiades; com aquest mateix vincle, empatia possiblement en diria Edith Stein, portava a cada una de nosaltres, historiadores, a fer història, a deixar-se tocar per la "biografiada"; i com el treball en relació entre nosaltres, el "cerco de la carne" (és dir el grup d'historiadores amb el seu present, els seus desitjos i projectes) del que parla la historiadora Emma Baeri,¹¹ m'ajudava a posar en paraules episodis de la història de les dones en què percebem llibertat femenina, on descobrim el que Chiara Zamboni anomena "moments radiants".¹²

La meua experiència no partia d'un grup d'autoconsciència ni tan sols de la vinculació primera al moviment feminista o a un grup de dones. Ha estat de la mà de la història, una història parlada en les reunions del grup de recerca, una història llegida i publicada des de i en relació a Duoda, que m'he apropiat al feminisme i, amb ell, a una manera de donar sentit al meu fer d'historiadora, de fer història. I és a partir d'aquí que aquesta historiadora, al final del patriarcat, aprèn, ajuda a crear, a relatar la història tocada per la revolució femenina-feminista, creant simbòlic. És fent història quan he après i he experimentat la pràctica de la relació i de l'autoritat com a mediació, entenent l'autoritat com un prendre la mesura de si en relació amb els altres i amb allò real, en un intercanvi de sentit i de valor que enriqueix qualitativament la nostra experiència (i d'aquí ve l'arrel de l'autoritat, d'*augere*, fer créixer).

Des d'aquesta mediació he adquirit un nou sentit de la història que em toca i em pertoca a mi i a d'altres dones, que no parla tant en termes de reivindicacions de presència o en termes d'igualtat respecte a la presència masculina. Els seus descobriments fan món, posen ordre i em fan palanca per fer jo també descobriments, altres inicis. En aquesta història hi entra el cos, de dues maneres: el fet fonamental i fundador del cos i de les relacions humanes que és la diferència sexual, el fet de néixer nena o nen i a l'hora qui fa història, que és en aquest cas una dona i no un neutre pretesament objectiu i universal. Amb aquesta operació reconec també genealogia.

Des d'aquesta experiència de pràctica política centrada en la història he entès i viscut el feminisme "com la força del pensament que ofereix a l'experiència humana femenina una mediació, tant pràctica como teòricament".¹³ M'he relacionat, crec que de manera privilegiada, amb una generació de dones que, elles sí, han viscut directament aquesta revolució feminista; m'he relacionat amb algunes de les "mares del feminisme", que han estat per a mi, mestres sàvies i interlocutores magistrals. Penso que he viscut sobretot aquesta relació en termes de disparitat. Em reconec en les coses que escriuen i diuen, i moltes vegades no veig tant una diferència generacional com sí diferències en alguns casos particulars, però crec que l'aposta, la meua aposta, seria produir nous inicis o possibilitar nous inicis des del

reconeixement a l'origen i l'autoritat de l'origen. Potser aquí podria recuperar la idea expressada per Françoise Collin quan diu que el feminisme “és una herència sense testament”,¹⁴ i per tant les dones que estem ara en el punt de continuar amb un llegat, amb les formes i els espais ja inventats per les primeres, per les que ja hi eren quan hem arribat, no ens veiem marcades per un “testament”.

Com viure aquesta herència, del feminisme i de la política de les dones, com posar-nos en aquesta tradició, és un dels nusos que a mi em toquen en aquest moment. Les “webmatres” de la Llibreria de dones de Milà, Sara Gandini i Laura Colombo, que tenen cura de la web d'aquesta llibreria i en fan un espai més de la política, han pensat aquesta herència no tant com un intercanvi de generacions sinó com un moviment de continuïtat/discontinuitat d'experiències, entre elles i les dones que les han precedit.¹⁵ Crec que es tracta, en qualsevol cas, més d'una herència que d'un testament en el sentit estricte, com també de genealogia, en tant que “les fundacions femenines del segle XX s'han col·locat en la genealogia femenina i materna”, com diu Milagros Rivera.¹⁶ El meu ser historiadora en aquest punt pot donar també alguna llum a aquest aspecte. Quan aquests darrers anys m'he acostat a les clarisses o al trajecte de dones molt vinculades a l'espiritualitat de Clara d'Assís, m'he adonat que en alguns casos la inscripció en una genealogia femenina (per exemple a la mateixa Clara) no es fa explícitament, amb el reconeixement de noms i autories, sinó en el compartir unes semblants pràctiques de vida. És així que Sança, filla dels reis de Mallorca i esposa del rei Robert de Nàpols, troba en la fundació monàstica una experiència de llibertat, i es fa origen i nou inici. Sóc jo, al segle XXI, historiadora, que contemplo el paral·lelisme entre la seva història de vida i la de Clara. O és el cas de les primeres clarisses de Barcelona que encarnen la figura i el llegat de Clara d'Assís en el cos (i en el viatge llegendari que les porta a Barcelona) de dues deixebles i familiars de la santa, fent-se també aquí nous inicis.¹⁷

És clar que Duoda i el meu ser historiadora en el marc de Duoda és una de les escenes d'aquest relat del meu ser dona al segle XXI. Agafant una imatge preciosa de Milagros Rivera, Duoda és l'espai on puc clarament jugar al “joc de les dames”. L'escena tanmateix es juga en un quadre més

ampli—seguint amb el símil— marcat per les regles del joc d'escacs, ja que Duoda està al mateix temps a la universitat, és també universitat, i és aquí on es dirimeix el meu ser universitària en el present. Ser dona, fer entrar la diferència femenina lliure en aquest tauler (on es juguen dos jocs, el de les dames i el d'escacs), és ara com ara un dels nusos de sentit en què ens trobem a la universitat del segle XXI. La universitat contemporània, postpatriarcal, ha heretat del patriarcat la lògica del poder i, com diu Anna Maria Piussi, si bé ara ha desaparegut la dimensió vertical de les genealogies masculines substituïda per una fratria entre germans, l'edifici universitari segueix sent confeccionat a la mida masculina, on el poder s'ha revestit a més amb noves formes (burocratització, tecnicisme exacerbat...) que el fan més cru i que produeixen cada cop més inquietud en moltes dones, tant en aquelles que s'han implicat en el poder, i que ajuden a sostenir aquest edifici creat pels homes, com en les que no voldríem veure'ns engolides pel poder, per la seva lògica o pels diferents mecanismes o processos, que, sempre o en algun moment de les nostres vides, ens toquen.¹⁸

Però és clar, i així ho visc en primera persona, que em moc contínuament en aquests dos jocs que us deia, essent una. No ha estat fins fa poc que m'he vist en la necessitat de trobar en la meva pràctica ponts de mediació entre els dos "jocs", entre els dos espais, deixant entrar sobretot en l'escenari més ampli de la universitat algunes de les pràctiques viscudes en la gestió de Duoda, per exemple, o fent entrar el coneixement sexual a l'edifici uni-versitari. Hi he reconegut, per començar, una enorme dificultat: davant el mur d'una gestió molt marcada per la burocratització excessiva, un tecnicisme neutre, la recerca permanent de l'objectivitat, la qualitat instrumental o el crear sempre des de zero, les pràctiques de Duoda, que són també les pràctiques descobertes a la política de les dones, si les poso en joc o les intento fer visibles allà, es queden en un altre registre, en un altre llenguatge perquè el seu interlocutor és el llenguatge del poder. I en aquest punt crec que em deixo encara portar, en alguns moments, per la fascinació del coneixement universitari bastit en aquests requisits d'objectivitat i universalisme, i pel llenguatge del poder, maquillat per les proclames d'eficiència i qualitat. El treball en el llenguatge, inventant noves paraules i més acostades a la realitat, la invenció lingüística, és doncs un altre dels aspectes on es dirimeix el meu ser dona universitària avui.

Us deia que trobo una enorme dificultat, sí, però reconec que s'ha obert un pas, un camí des d'on possiblement podem treballar: la presència de relacions significatives, personals, amb d'altres dones majoritàriament, que propicien situacions de comunicació confiada, directa, amb sentit, que intenten entendre allò essencial, i que potser poden convertir-se en relacions polítiques, amb dimensió política. Són situacions, en petits grups, en contextos informals molt sovint, en què es parla sobretot del propi treball; i és aquest parlar del treball (que fem sobretot les dones), del seu sentit, de com es treballa en la realitat o de com es treballaria millor, en un joc de relacions personals i imposades, que permet, com diu Lia Cigarini, “portar llum, obrir passatges de comunicació i disposar-nos a actuar on abans estava l'*impasse* d'una dolorosa escissió entre dins i fora, entre mi i els altres, entre mi i mi”.¹⁹

També m'ajuda a veure aquest pas per on seguir entendre que a la Facultat, també faig política, entenent-ho, en paraules de Marina Terragni, com “el saber usar la clau de les relacions i no deixar-se fascinar per l'espectacle de la força (...) que la política existeix allà on les dones sabem produir canvis sense que ningú ens hagi delegat o autoritzat a fer-ne, en llocs on la dona es mou sabent i assumint que ho és”; en el treball, per exemple, perquè, “hi aportem un plus de sentit, una mica de felicitat i un temps més fluid, fet de moments justos per fer les coses i no amb rituals inútils i separats de la vida”²⁰ (segueixo amb les paraules de Marina Terragni). I és aquí on cal una reflexió sobre la política i el poder, que hem tot just començat a treballar des de Duoda, preparant ja el seminari públic del 2010. En aquest moments em guien amb força les paraules sensates d'Hannah Arendt quan identifica els elements de l'autoritat: reconeixement, disparitat en la relació d'autoritat i transcendència respecte al poder. I reconceptualitza la idea de poder i parla de “actuar concertadament”, distingint-ho del domini i de la violència.

Voldria acabar la meva intervenció amb una altra de les meves “escenes” d'aquest ser dona al segle XXI, que em transporta ara a la casa, i en concret al ser mare.

Possiblement jo em situo entre una generació que en molts casos renuncià a la maternitat en vistes a una realització en el treball, a una carrera

professional, i la generació de 25 i 30 anys, que em segueix, algunes d'elles alumnes meves del màster de Duoda, que veig i intueixo que aposten d'una manera clara per la maternitat, duent a terme situacions, maneres de fer i viure molt lliures, entrant i sortint del mercat del treball, apostant sense complexes per ser mares a temps complet; són la generació del “doble sí”, del que parla Lía Cigarini, del sí, explícit, al treball i a la maternitat. Generació que està fent també una reflexió sobre el sentit del seu treball, en paral·lel a la irreversible presència femenina en el mercat de treball i a la importància del treball en el creixement subjectiu de les dones

La meva generació (40 anys) crec que es reconeix en el que diu la periodista Marina Terragni al seu llibre *La scomparsa delle donne* (La desaparició de les dones) quan parla del “sofriment” de les mares, que no podem ignorar. Ella mateixa es reconeix com una mare clàssicament “ansiosa-evitadora”: mentre estava amb el meu fill —ens explica— volia estar en un altre lloc; em semblava que m'estava perdent alguna cosa, allà a fora. A la qual cosa jo hi afegiria també: mentre estic, “allà fora”, a la feina, penso també que em reclama la filla... I continua: “nosaltres dones hem dut a terme una discussió dels rols tradicionals però no hem arribat a trobar una via, una manera satisfactòria o prou satisfactòria”; i no parla tant de conciliació com de “fer tornar la mare”. “Fer tornar les mares, per fer-les tornar en elles i en el món, és simple: fa falta estimar-la, admirar-la, estar-li agraïda, trobar-la bellíssima; una mare —continua— ha de tenir una panxa en la que pugui a la vegada estar-hi ella; ha de sentir que algú li respon a la seva crida per poder respondre també a la crida del nen”.²¹

Sento que la meva generació ha vist el treball i la maternitat més com una alternativa que aquell doble sí explícit que us comentava abans; en el sentit que hem anant combinant els dos escenaris, el del treball/carrera professional i la maternitat, entrant i sortint sense ser-hi massa senceres a vegades, sentint aquest fatigant anar i venir, amb condicions doloroses per a les dones en l'organització del treball, pensada a la mesura de les necessitats i desigs dels homes.

En el meu present, sento que les dones hem sabut portar al mercat de treball, la

qualitat de l'energia domèstica, el treball i la cura de les relacions, l'amor; però sovint hem portat també a casa algunes de les modalitats de relacions i de conflicte que experimentem al treball, convertint a vegades la casa en un lloc de negociació, amb uns drets i amb uns deures, i no tant com un lloc "del naixement". Marina Terragni veu en aquest moviment una "masculinització de la casa".²² Moltes vegades a més les mares de les dones de la meua generació ens han donat sovint "ales" per sortir de la casa, per realitzar-nos en el treball, fora dels rols tradicionals que elles han viscut, sense angoixar-nos pel fet del que perdem. Quan te'n adones que tu (també) vols seguir estant allà (a la llar, per entendre'ns) veus en molts casos, i en primer lloc, la irreductible separació i distància entre els dos móns. I la sensació que ens cal també (em cal) "recuperar" la casa, tenint en compte que la casa és també un "espai del ser".

notes:

1. Em vaig reconèixer, en la mateixa pràctica i un sentiment similar, en llegir el text de Clara Jourdan en un Seminari d'Entredós: Clara Jourdan, "Política en primera persona: La Librería de mujeres de Milán", Seminario, Fundación Entredós, Madrid, 4 de marzo 2006 (<http://www.unapalabraotra.org/entredos/TEXTOS/CJpolitica2006.htm>)

2. Hannah Arendt desenvolupa aquestes idees a la seva obra *Vida activa*. Una aproximació a: Fernando Bárcena, *Hannah Arendt: una filosofía de la natalidad*. Barcelona: Herder Editorial, 2006; Maite Larrauri, *La libertad según Hannah Arendt*. Valencia: Tàndem, 2001.

3. Clara Jourdan, "Política en primera persona: La Librería de mujeres de Milán", Seminario, Fundación Entredós, Madrid, 4 de marzo 2006. (<http://www.unapalabraotra.org/entredos/TEXTOS/CJpolitica2006.htm>)

4. Lia Cigarini, "La autoridad femenina. Encuentro con Lia Cigarini", *DUODA. Revista de Estudios Feministas*, 7 (1994); "Libertad femenina y norma", *DUODA. Revista de Estudios Feministas*, 8 (1995).

5. Luisa Muraro, "Autoridad sin monumentos", *DUODA. Revista de Estudios Feministas*, 7 (1994), p. 87.

6. Marina Terragni, "I piedi nel piatto", *Via Dogana*, 88 (2008), p. 6.

7. Luisa Muraro, *El Dios de las mujeres*, Madrid: horas y HORAS, 2006; “La fragilidad de los inicios”, a *El trabajo de las palabras. Una creación inacabada de la relación entre mujeres*, Madrid: horas y HORAS, 2008, p. 169-215.

8. *La diferencia de ser dona: recerca i ensenyament de la història*. Barcelona: Duoda. Centre de Recerca de Dones, 2004, Cd-Rom (ara accessible a la pàgina web de Duoda: <http://www.ub.edu/duoda/diferencia/index.html>).

9. Milagros Rivera, “El deseo de fundar: ser origen de relaciones de mujeres en el siglo XX”, Ladyfest. Entredós (Madrid, 29 de octubre de 2005) (<http://www.unapalabraotra.org/entredos/TEXTOS/MMRfundar2005.htm>)

10. “Historias de vida de mujeres. Corona de Aragón y de Castilla: Fuentes librarias y documentales. Siglo XV XIV (investigadoras principales Milagros Rivera, Mª Elisa Varela Rodríguez, Mª Carmen García Herrero) (Ministerio de Ciencia y Tecnología, 2001-2004). Semblanzas biográficas femeninas. Coronas de Aragón y de Castilla. Fuentes librarias y documentales. Siglo XIV” (investigadora principal Milagros Rivera) (Ministerio de Ciencia y Tecnología 2004-2007).

11. Emma Baeri, *Ilumi e il cerchio. Una esercitazione di storia*, Roma: Editori Reuniti, 1992. Terme que també fa servir Luisa Muraro per donar nom a aquest cercle de mediació necessària, femenina i materna. Luisa Muraro, *El orden simbólico de la madre*, Madrid: horas y HORAS, 1994.

12. Chiara Zamboni, “Momenti radianti”, a Diotima, *Approfittare dell'assenza. Punti di avvistamento sulla tradizione*. Napoli: Liguori Editore, 2002, p. 171-197.

13. Lia Cigarini, “El doble sí de las mujeres a la maternidad y al empleo”, *DUODA. Estudis de la Diferència Sexual*, 30 (2006), p. 52.

14. Françoise Collin, “Una herencia sin testamento”, a *Feminismos fin de siglo. Una herencia sin testamento*. Especial de FemPress (diciembre de 1999).

15. Sara Gandini, Laura Colombo, “www.libreriadelledonne.it: hacer red en la red”, *DUODA. Estudis de la Diferència Sexual*, 36 (2009), p. 171-178.

16. Milagros Rivera, “El deseo de fundar: ser origen de relaciones de mujeres en el siglo XX”, Ladyfest. Entredós (Madrid, 29 de octubre de 2005). (<http://www.unapalabraotra.org/entredos/TEXTOS/MMRfundar2005.htm>)

17. Núria Jornet, *El monestir de Sant Antoni de Barcelona: l'origen i assentament del primer monestir de clarisses en terres catalanes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007.

18. Aquesta reflexió d'Anna Maria Piussi forma part d'un projecte compartit per investigadores de Duoda i investigadores de Diótima de la Universitat de Verona a l'entorn del sentit lliure de ser dona avui a la universitat, encapçalat per la pròpia Anna Maria Piussi i Remei Arnaus. *El desig femení a la universitat*. AGAUR - Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca. Generalitat de Catalunya (2008-2009).

19. Lia Cigarini, "El doble sí de las mujeres a la maternidad y al empleo", *DUODA. Estudis de la Diferència Sexual*, 30 (2006), p. 58.

20. Marina Terragni, *La scomparsa delle donne. Maschile, femminile e altre cose del genere*. Milano: Mondadori, 2007, p. 71-72.

21. Marina Terragni, *La scomparsa delle donne...*, p. 133 i 135.

22. *Ibidem*, p. 44 i 144.

Data de recepció de l'article: 15 febrer del 2009. Data d'acceptació: 20 marzo del 2009.

Paraules clau: – Final del patriarcat – Feminisme – Llibertat femenina – Autoritat.

Key words: – End of the Patriarchy – Feminism – Feminine – Freedom – Authority.